

КОНЦЕПТОЛОГІЯ

УДК 811.161.1'37

В. П. Сімонок

ЛЮДИНА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглядаються системні зв'язки запозичених назв осіб у лексичній системі та українській мовній картині світу. До цього розряду належать слова, що позначають людину в її багатосторонніх стосунках як з іншими людьми, так і з суспільством. Запозичена лексика дає змогу дослідити найбільш узагальнену опозицію ознак, зумовлених природою людини – фізичного, природного, соціально-духовного світу. Мовна картина світу не стоїть поряд із специфічними картинами світу (хімічного, фізичного тощо), вона їм передує та формує їх, тому що людина здатна розуміти світ і сама себе завдяки мові, у якій закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Останній і визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях.

Ключові слова: системні зв'язки, запозичені назви осіб, лексична система, мовна картина світу, опозиція ознак, природа людини, духовний світ.

Simonok V. P. Human in the Ukrainian Language Picture of the World. *The article is devoted to the problem connected with the anthropology principle. In linguistics this principle is basic, so the aim of the article is to determine the following important tasks: 1) how a person influences on the language, and 2) how the language influences on the person, his/her mentality and culture. Both types of the tasks have clear reflection in the system of person's titles. Creation of linguistics on the anthropology basis assumes creation of the language where important place belongs to the person as in times of «immanent» linguistics this problem was in an outlying area of researchers' interests. That's why this scientific issue is actual.*

System coherence of borrowed names of persons in the lexical system and the Ukrainian language picture of the world has been also considered in the article. The words that characterize a man in his multilateral relations both with other people and with society belong to this category. We conclude that borrowings enable exploring the most generalized opposition of features conditioned by the nature of man – physical, natural, social and mental world.

Key words: anthropology principle, system coherence, borrowed names of persons, lexical system, language picture of the world, the opposition of features, the nature of man.

Мова є найважливішим засобом формування та існування знань людини про світ. Відображаючи в процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує результати пізнання в слові. Уся система знань, набутих як особисто, так і внаслідок навчання, утримується в довгостроковій пам'яті людини за допомогою концептів або ментальних прообразів.

Цій проблемі присвячено чимало наукових досліджень. Серед них слід пригадати роботу Ж. Лярошет, який з цього приводу пише: «Коли говорять, що мова є система репрезентації реальності, тоді не виникає потреби уточнювати, що реальність розуміють не в онтологічному змісті: під цим терміном розуміється все те, про що людина може висловитися; усі класи об'єктів, існуючі і неіснуючі, фіктивні, які вона здатна розрізнити та які може уявити собі» [7, с. 177-178]. Мовна картина світу не стоїть поряд зі специфічними

картинами світу (хімічного, фізичного тощо), вона їм передує та формує їх, тому що людина здатна розуміти світ й сама себе завдяки мові, у якій закріплюється суспільно-історичний досвід — як загальнолюдський, так і національний. Останній і визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях. Питання про сутність мовної картини світу по-різному розв'язуються в сучасному мовознавстві — від максимального зближення мовної й концептуальної картин світу до визнання різної міри своєрідності зображення світу в кожній мові. Однак, на думку Л. А. Лисиченко, «праві ті, хто вважає, що картина світу, у тому числі мовна, містить у собі риси свого творця — носія мови» [1, с. 147]. У силу специфіки мови у свідомості її носіїв виникає певна мовна картина світу, через призму якої людина бачить світ [2, с. 59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що згаданій проблемі приділяли увагу Ю. Д. Апресян, Г. А. Брутян, Б. Ю. Городецький, С. Я. Ермоленко, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова, Л. А. Лисиченко, Н. Марченко, Б. О. Серебренников, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицький, І. А. Чернишенко та інші. У цих працях запозичені назви характеризують людину з різних точок зору: фізіологічної, психічної, соціальної. Для людини як носія будь-якої мови реальний світ (матеріальний та фізичний) існує, за Б. О. Серебренниковим, у вигляді: 1) самої реальної дійсності; 2) першої сигнальної системи (рівень чуттєвого сприйняття дійсності); 3) третьої сигнальної (вербальної) системи дійсності. Цим трьом рівням сприйняття й уявлення реальної дійсності відповідають: 1) уявлення (побутове та наукове) про загальну картину світу; 2) суб'єктивне уявлення про світ; 3) об'єктивована за допомогою мови картина світу [3, с. 116].

У лінгвістиці, основою якої є антропологічний принцип, необхідно визначити такі важливі завдання: 1) як людина впливає на мову; 2) як мова впливає на людину, її мислення, культуру. Це ї є метою нашої статті. Обидва типи завдань знаходять чітке відображення у системі назв людини. Створення лінгвістики на антропологічній основі припускає створення мови, де важливе місце належить людині. Вважаємо такий науковий напрямок актуальним, оскільки в часи «іманентної» лінгвістики ця проблема знаходилася на периферії інтересів дослідників.

Характеристика людини, або антропологічний аспект набуває особливої цінності у зв'язку з вивченням картини світу, бо увиразнює специфіку людини та її буття, взаємовідношення людини й навколишнього світу, умови існування в цьому світі. Ці ознаки відображаються в системі назв, які відбивають усю різноманітність взаємодії людини з довкіллям. При цьому основний континуум назв осіб належить до суто лексичного складу, значна частина якого складається із запозичень. Як уже відзначалося, запозичена лексика, як правило, пов'язана з певною частиною української МКС, а саме з назвами явищ різних видів суспільної і трудової діяльності людини.

Проведене дослідження дає можливість простежити, що запозичення приходили в українську мову не одиничними словами, а цілими семантичними блоками, співвідносними з певним простором ККС і МКС, унаслідок чого ці блоки вступають у системні зв'язки з лексикою української мови.

Антропологічний принцип у мові дає змогу краще й глибше вивчити людину, використовуючи запозичені слова. Слід розглянути системні зв'язки англійських, французьких та німецьких назв осіб у лексичній системі й українській мовній картині світу. Розряд слів, які характеризуються категоріальною семантичною ознакою «особа», запозичених із романських та германських мов, становлять розгалужену мікросистему. До цього розряду належать слова, що позначають людину в її багатосторонніх стосунках з іншими людьми, із суспільством – «його різними інститутами, усіма сферами розумової і практичної діяльності людини, її фізичних, психічних властивостей, етичних та моральних норм» [4, с. 126].

Запозичена лексика дає можливість простежити не тільки опозицію «фізичне – духовне», «природне – спеціальне», «успадковане – набуте протягом життя», але й найбільш узагальнену опозицію ознак, зумовлених природою людини – фізичного, природного, соціально-духовного, спеціального. Це протиставлення має суттєве значення для дослідження природи людини, оскільки англійські, французькі та німецькі лексичні запозичення в українській мові, пов'язані з іншими парами опозицій, дозволяють глибше пізнати фізичну, психічну, духовну природу людини.

На основі енциклопедичного визначення поняття «Людина» А. А. Уфімцева пропонує характеризувати її за такими ознаками: 1) біолого-фізіологічними та антропологічними, тобто природними; 2) соціально-трудовами та ознаками спорідненості; 3) психічними та емотивними оцінками [5, с. 455].

До назв людини за природними ознаками слід віднести слова, що відбивають родинні відносини. Це в кожній мові стала група, що виникає вже на ранньому етапі розвитку суспільства, щоб визначити місце кожної людини в сім'ї. Слова цієї групи пов'язані міцними парадигматичними зв'язками, які перешкоджають проникненню запозичених слів. Ось чому в українській мові існують тільки такі запозичені з французької мови слова на позначення родинних відносин, як *кузен – кузина*.

Назви людини за природними біолого-фізіологічними та антропологічними ознаками представлені невеликою кількістю слів, які визначають особу за зовнішнім виглядом (*блондин – блондинка, брюнет – брюнетка, шатен – шатенка*), статевими та расовими ознаками. Невелика кількість запозичень, що характеризують людину за біологічними та антропологічними ознаками, зумовлена тим, що ця система назв складається в мові вже на ранніх етапах її розвитку на основі питомих мовних одиниць.

За визначенням Ю. М. Караулова, група «Людина як жива істота» охоплює значення, які характеризують людину у загальних рисах (статеві ознаки, расові ознаки, назви захворювань, назви частин тіла, органів та їх функцій, назви п'яти почуттів, сон, а також життя людини у загальних рисах) [6, с. 59].

Система назв, що має життєво важливе значення для людини, формується переважно на матеріалі рідної мови в ранній період її розвитку. Те ж саме можна сказати про статеворозрізновальні назви. Ще з праслов'янської відомі назви чоловік < celovekь 'людина', мужь < тозь 'чоловік, муж', жена < zena 'жінка', отроча < otroce 'хлопчик', отрокь < otrokь 'хлопець', дьвица,

дівька < *devica*, *devьka* 'дівчина, дівка'. Суто українські статоворозрізнявальні назви доповнює невелика кількість запозичень: англ.: *сер, міс*; фр.: *мадам, месье*; нім.: *гер, фрау*; італ.: *сеньйор, сеньйора*. До статоворозрізнявальних назв належать номінації титулованих осіб: *граф* — *графиня, герцог* — *герцогиня, принц* — *принцеса*; фр.: *дофін* — *дофіна, дюк* — *дюшес, маркіз* — *маркіза, віконт* — *віконтеса*; англ.: *барон* — *баронеса, мілорд* — *міледі* тощо.

Українська мова забезпечує себе питомими словами на позначення статі за віковими особливостями: *хлопчик, хлопець, чоловік, дід; дівчина, дівка, жінка, баба*. Тому для позначення осіб за цими ознаками запозичень мало, і вони є переважно екзотизмами: *місіс, мадемузель, фрейлейн, сеньйорита* (молоді незаміжні жінки), *бой, гарсон, паж* (хлопець, юнак).

До розряду архаїзмів навіть у французькій мові належить співвідносна пара *дофін* — *дофіна*, оскільки з XII ст. ця назва означала «спадкоємний титул феодальних володарів графств на південному сході Франції», а з XIV ст. — «титул спадкоємців французького престолу», який був скасований у 1830 році. До історизмів належить пара *граф* — *графиня* як назва спадкового дворянського титулу, запровадженого Петром I. Запозичення *дюшес* (фр. *duchesse* — герцогиня) і досі зустрічається в українській мові, але не як назва титулу, а як назва соковитих десертних груш та назва карамелі. Інші назви вживаються в літературі, українській та перекладній, де мова йде про верхівку суспільства відповідних країн, наприклад: фр. *принц, барон*.

Расові ознаки виявляються в результаті поширення контактів, порівняння людини даного антропологічного типу з іншими. Ось чому й відповідні слова, що називають людей за расовими ознаками, запозичаються переважно з інших мов. В українській мові запозиченими словами цієї групи є слова: *метис* (фр. *métis*, з ісп. *mestizo*, від лат. *mixtus* — змішаний) — нащадок між представниками різних людських рас (негроїдною та європеїдною); *мулат* (фр., ісп. *mulatos*, від араб. муваллад — нечистокровний араб) — нащадок від шлюбів європейців з неграми; становлять значну частину населення південних штатів США, а також деяких країн Африки та Латинської Америки. З англійської мови увійшли слова: *негр* (англ. *negro*), *могікани* (англ. *mohicans* з індіан.) — нащадки індіанських племен, що жили в Північній Америці.

Окремі слова цієї підгрупи в українській мові вживаються рідко, тільки для позначення іншомовних реалій, наприклад *квартерон* (англ. *quarter*, ісп. *cuateron*, від лат. *quartus* — четвертий) — в Латинській Америці і США назва особи, один з предків якої в третьому поколінні (дід або баба) був негром. Ці назви в українській мові є екзотизмами, а деякі історизмами: наприклад, свого часу *креолами* називали лише нащадків іспанських та португальських колонізаторів у країнах Латинської Америки, *неграми* — рабів, вивезених з Африки для роботи на плантаціях у південних та північних штатах США.

Ці слова не мають співвідносних українських слів і поєднуються в одну групу з іншими назвами: *негроїд, європеїд, монголоїд*.

Із німецької в українську увійшло словосполучення «*нордична раса*», тобто «вища раса». *Нордизм* (нім. *Nord* — північ) — реакційне антинаукове вчення про те, що творцями головних здобутків людської цивілізації є

нібито лише представники «вищої», так званої *нордичної* (північної) раси (німці, англосакси, скандинавські народи). Цей термін особливо розповсюджувався фашистами в 30 – 40 рр. ХХ ст. у Німеччині.

Щодо підгрупи «Хвороби», то в ній представлені запозичені з європейських мов назви хвороб, які належать до термінологічної лексики. Окремі з них (як *даун, дебіл, ідіот, кретин*) набувають у розмовному стилі похідного зневажливого значення, а також стають вигуківими словами.

Якщо частина мовного континууму, що пов'язана із всесвітом, включає великий, але порівняно стабільний шар лексики, який у межах кожного його фрагмента можна обчислити, то словниковий склад, пов'язаний із суспільною природою людини, з динамічними явищами й процесами, що відбуваються й існують у суспільстві, є багатоманітним і незамкненим. Він включає все нові й нові слова й цілі лексико-семантичні групи у зв'язку з появою нових фактів.

Запозичення групи «Людина як суспільна істота» являють собою найбільшу, якщо не основну, частину корпусу іншомовних слів. Це зумовлюється тим, що, по-перше, згадана сфера є найбільш мобільною, змінною, на відміну від природного довкілля й фізичних якостей людини, що існують віддавна; по-друге, саме в соціально-трудовій сфері відбувається активне співробітництво народів, а отже, і взаємодія МКС і ККС.

Зазначена група включає назви осіб за суспільно-економічними формаціями: *імперіаліст, капіталіст, комуніст, соціаліст, феодал*; чинів і титулів: англ.: *барон–баронеса, баронет, герольд, ерл, есквайр, лорд–канцлер, лорд–леді, лорд–протектор, мілорд–міледі, пер, сквайр*; франц.: *віконт–віконтеса, дофін–дофіна, дюк–дюшес, кавалер, шевальє*; нім.: *герцог–герцогиня, герольд, граф–графиня, кронпринц, курфюрст, ландграф, принц–консорт, принц–принцеса*, ісп.: *інфант–інфанта*; італ.: *сеньйор–сеньйора*; назви форм правління: *демократ, конгресмен, парламентар*; назви суспільно-політичних подій, що мали або мають місце в європейських країнах: *диктатор, екстреміст, революціонер, реставратор, фрондер*; назви представників політичних партій, рухів: англ.: *брайкери, віги, гоа–трансери, квакери, лейбористи, радикал, торі*; франц.: *вандейсти, версальці, жирондисти, макі, монтаньяри, санкюлоти, франтирери, фрондери, якобінці*; нім.: *націонал–соціалісти (нацисти)*, італ. *карбонарії, фашисти*, ісп. *камарилья*; назви релігійних, наукових, культурних течій і напрямків: *авангардист, декадент, католик, протестант*; назви прибічників релігійно–філософських течій та напрямків: англ.: *дарвіністи, дегісти, декаденти, друїди* тощо; франц.: *бланкісти, вольтер'яниці, кальвіністи, масони* і т. ін.; нім.: *махісти, ніцшеанці, спіритуалісти*; назви осіб за місцем у системі управління: англ.: *губернатор, лорд–мер, комонер, конгресмен, олдермен, парламентар, сенатор*; франц.: *мер, міністр, президент, префект*; нім.: *бургомістр, бурграф, канцлер, статс–секретар* та ін.

Значна кількість перелічених слів є застарілими навіть для мови-джерела. У семантичній структурі таких слів відбулися історичні зміни в мові-джерелі, що знаходить вираження і в українській мові. Наприклад, слово *есквайр* у феодальній Англії було назвою прапороносця, а в сучасній Англії й США є почесним титулом ряду урядовців.

Німецьке запозичення *герольд* у країнах Західної Європи за середніх віків означало «сповісник», «парламентер», «церемоніймейстер» при дворах королів і великих феодалів, «розпорядник» на святах, лицарських турнірах, вони були відповідальними за складання гербів і родоводів.

Слово *сеньйор* у середньовічній Західній Європі було назвою великого феодала, який мав усю повноту влади на території, що йому належала. У сучасній італійській та іспанській мовах воно вживається як ввічливе звертання до чоловіків. В українській мові це слово вживається як історизм, відображаючи часи Середньовіччя, і як екзотизм, коли мовиться про події у відповідних країнах, або okazіоналізм стосовно українських чоловіків.

Назви осіб, що увійшли в українську мову з романських та германських мов, являють собою складну систему, в якій можна виділити кілька підгруп за сферами й видами діяльності. Взаємодіючи з відповідними українськими назвами, вони залишаються здебільшого на периферії як концептуальної, так і мовної картин світу.

Група «Соціальні організації та соціальні інститути» розподіляється за такими підгрупами:

1. Община (зокрема історичні назви): англ.: *дигери, луддити, мормони*; фр.: *гуґеноти, мютюзелісти*; нім.: *гільдія*.

2. Держава: англ.: *конгресмен, парламентер*; фр.: *васал, комунар, консул*.

3. Право: а) міжнародне: англ.: *джентльменська угода, емігрант, імігрант, колоніаліст, расист, сегрегант*; фр.: *агресор, екстреміст*; б) кримінальне: англ.: *бандит, гангстер, детектив, драгдилер, кіднепер, корупціонер, рекетир, скінхед*; фр.: *адвокат, бандит, експерт-криміналіст, садист, терорист*; нім.: *арештант, операція, рецидивіст*; в) цивільне: англ.: *гарант, експропріатор, імітатор, провайдер*; фр.: *адюльтер, арбітр, секретар*; нім.: *делегат, цензор, штрафник*; г) назви людей за територіальними одиницями: англ.: *колоніст, провінціал*; фр.: *жандарм, кантоніст, комісар, комунар, мер, префект*;

4. Освіта: англ.: *баристер, магістр*; фр.: *бакалавр, лінгвіст, метр*; нім.: *гелертер, приват-доцент*; італ. *маестро*, ісп. *алькад*.

Велику кількість запозичених слів підгрупи «Людина у праці» становлять ті, що характеризують особу за сферою діяльності.

Дипломатія — це та галузь діяльності, де велика роль належить особистості з високим інтелектуальним потенціалом. Від її мудрості, здібності часто залежить зовнішня політика держави. До представників цієї професії належать: *амбасадор, аташе, віце-консул, диккур'єр, дипломат, драгоман, дуаєн, консул, консул-агент, прес-аташе, резидент, секретар*. Ці слова називають групу осіб, які своєю діяльністю підтримують і проводять зовнішню політику і захищають інтереси своєї держави за кордоном.

У сучасній дипломатичній мові слово *дипломат* є узагальненою назвою осіб, які займаються дипломатичною діяльністю. Це слово увійшло в українську мову у 80-ті роки XVIII ст. з французької, а набуло широкого ужитку з XIX ст. Порівняно з мовою-джерелом обсяг його значення був обмежений: слово вживалося у своєму прямому значенні «особа, що займається дипломатичною діяльністю».

До XVIII ст. функцію слова *дипломат* виконувало багатозначне *агент* в одному зі своїх значень «дипломатичний представник». Це слово пройшло довгий історичний шлях розвитку й переосмислення значень. Воно не відразу стало частиною дипломатичної терміносистеми. У XVI ст. слово *агент* іменувало назву торговельних уповноважених, які перебувають за кордоном із тимчасовим або одноразовим дорученням. Із другої половини XVII ст. у зв'язку з відсутністю в Московській державі постійних дипломатичних представників агенти почали займатися дипломатичною діяльністю. Таким чином, слово *представник* стало основою для подальшого семантичного розвитку слова *агент*: воно проникає в дипломатичну сферу й використовується стосовно іноземних дипломатичних представників. Із XVII ст. слово *агент* вживається в значенні *консул*.

На початку XVIII ст. *агент* означає дипломатичного представника й вживається досить часто в дипломатичному листуванні та офіційних актах, коли чітко визначаються функції дипломатичних агентів: «особа без дипломатичного звання, офіційний уповноважений урядом для політичних відносин і спостереження при якому-небудь іноземному дворі».

У XIX ст. слово *агент* поширює межі свого вживання, а в XX ст. формується його нове значення *шпигун, провокатор*. В італійській мові існує зневажливе прізвисько поліцейського *агента* – *збір*.

У процесі використання слів *агент* і *дипломат* у вищезгаданому значенні перемогло слово *дипломат*, семантично пов'язане з такими однокореними словами: *дипломатія, дипломатичний*.

Ранні приклади вживання слова *дипломат* належали до вузької сфери дипломатії й придворної верхівки. У XIX ст. професія дипломата стає надзвичайно популярною й престижною, і багато молодих людей прагнуть зробити дипломатичну кар'єру. Замкненість дипломатичного життя диктувала особистий стиль поведінки. Бути дипломатом у той час означало займати привілейоване становище у суспільстві, мати репутацію освіченої й розумної людини, відрізнитися оригінальністю мислення. До цього додаються ще бездоганність манер, коректність, стриманість, небагатомовність, елегантність і суворість в одязі. Крім того, дипломат повинен був мати гострий політичний зір, фундаментальні знання міжнародних проблем, орієнтування у питаннях економічного і культурного життя.

Замкненість дипломатичної мови не сприяла входженню великої кількості слів у коло значень *дипломатичний представник / уповноважений*.

Подальше осмислення слова *дипломат* призводить до повторного запозичення з мови-джерела переносних значень, які з'являються в мові у 50-60-ті рр. XIX ст. Серед переносних значень існують такі, як «людина, яка тонко і вміло проводить справи з іншими людьми». Особливо часто в XIX ст. вживалося слово *дипломатичний* у значенні «ухильний, точно розрахований». Деякі з утворених словосполучень придбали стійкий характер «дипломатичні виверти, хитрощі, тонкощі».

Слова, які відображають систему відношень у дипломатичному корпусі, пов'язані між собою: *дипломат* – загальна назва особи, пов'язаної

з дипломатичною діяльністю; спеціалізовані назви — *резидент, аташе, прес-аташе, секретар, диккур'єр*. Кожне слово містить семи, які конкретизують сферу діяльності дипломата. Слово *резидент* — полісемантичне й належить до епохи Середньовіччя, коли воно означало дипломатичного представника, який постійно перебував у цій країні. Потім це слово отримало значення «правитель протекторату». У наш час воно має значення «таємний представник іноземної розвідки, який на території будь-якої країни керує діяльністю своїх агентів». Рідше це назва іноземців, які постійно мешкають на території будь-якої країни. Таким чином, слово *резидент* у застарілих значеннях належало до назв дипломатів, при цьому воно марковане семою темпоральності, що в сучасному актуальному значенні виходить за її межі або частково перетинається з нею. Слово *консул* позначає представника будь-якої країни в іншій державі, якому призначено захищати права й інтереси своїх громадян у цій державі, *генеральний віце-консул* — перший заступник консула, *віце-консул* — помічник (заступник) консула, *інтернаціональна персона* — суб'єкт міжнародного права, *консульський агент* — особа, яка здійснює певні дії за дорученням консульства, *нерезидент* — особа, яка має зареєстровану ділову адресу в іншій країні. Свідченням того, що слова означеної підгрупи семантично засвоєні лексиною української мови, є наявність у ній суто українських слів — *посол* (існує ще марковане запозичення *амбасадор*), *радник* і т. ін.

До системи дипломатів, представлених у будь-якій країні, належить слово *дуаси*, яке має значення «особа, що очолює дипломатичний корпус у певній країні». Воно є гіперонімом щодо інших назв дипломатів, бо відрізняється від останніх семою «гласенство». Уся система назв дипломатів становить триповерхову ієрархію.

Таким чином, у системі назв дипломатів органічно поєднуються французькі запозичення й суто українські слова. Для цієї групи характерні гіпер-гіпонімічні відношення, які відображають службову ієрархію. Слід зазначити, що слово *дипломат*, крім основного, отримало у XIX ст. переносне значення «довге весняне або осіннє пальто особливого крою, яке немовби ховає людину». А в наш час, у 70-ті роки XX ст., *дипломатом* називається плаский портфель-валіза. Крім того, слово *дипломат* вживається у значенні «тактовна людина».

Суспільна діяльність. До цієї підгрупи належать: а) назви людей за належністю до політичних партій, рухів, із політичними переконаннями тощо, наприклад: англ.: *гринпіс, ейр-майзери, інвайроменталісти, індепенденти, квакери, ролери, скаути, скінхеди*; фр.: *вандейсти, версальці, жирондисти, макі, монтаньяри, роялісти, санкюлоти, франтирери, фрондери, якобінці*; нім.: *націонал — соціалісти (нацисти)*; іт.: *фашисти*; б) назви людей за їхніми релігійно — філософськими поглядами: англ.: *дарвіністи, дейсти, декаденти, друїди* тощо; фр.: *бланкісти, вольтер'янці, кальвіністи, масони* і т. ін.; нім.: *гегельянці, кантіанці, махісти, ніцшеанці, спиритуалісти*.

Економіка: англ.: *андеррайтер, аутсайдер, брокер, дисконтер, дилер, економіст, камбіст, менеджер; принципал, рейдер, ремітент*; фр.: *акціонер,*

комівояжер, компаньйон, кулісьє, спонсор, фінансист; нім.: аудитор, бухгалтер, касир, маркітант, рахмайстер.

Запозичені назви осіб підгрупи «Економіка» посідають значне місце в українській лексичній системі.

Деякі з них, наприклад, *комерсант* (фр. з лат. *com* – з, разом і *merx* – товар), *маркітант* (нім. *Marketender*, від італ. *marcantante*) – дрібний торговець їстівними припасами й предметами солдатського вжитку, який супроводжував у минулі часи армію; *негоціант* належать до давнього шару лексики й датуються XVI-XVII ст. Загальновідомими є також запозичення *банкїр, бухгалтер, касир, фінансист.*

Перші запозичені назви комерційно-фінансової сфери були, головним чином, німецького, а пізніше французького походження. Поступово з розбудовою ринкової економіки в Україні з'явилися нові види діяльності банків, бірж, аукціонів, а з ними й нова лексика, переважно англійського походження. Наприклад, *бізнес, бізнесмен, брокер, дилер, інвестор, маклер, менеджер, спонсор* тощо.

У цій підгрупі спостерігаються гіпер-гіпонімічні відношення. Зокрема, загальні назви *негоціант, комерсант* підпорядковують собі назви діячів окремих видів комерційної діяльності як *акціонер, бухгалтер, комівояжер, касир, комісіонер, координатор, куртьє, реалізатор, рахмайстер.*

Донедавна перелічені назви вживалися лише в текстах, пов'язаних із фінансовим світом зарубіжних країн. Нині, за винятком слів *куртьє* та *рахмайстер*, вони широко використовуються в українській лексичній системі.

Із біржовими операціями пов'язані назви *акцептант, андеррайтер, брокер, дилер, дисконтер, експерт, контрактант, контролер, кредитор, кулісьє, маклер, ревізор, рейдер, ріелтер, типстер, цедент* тощо.

Вузкотермінологічними є назви: *акцептант* – особа, зобов'язана проводити сплачування за пред'явленими рахунками, векселями, *андеррайтер* – гравець на біржі, *дисконтер* – особа, що обліковує та скуповує векселі до закінчення терміну дії, *рейдер* – особа, яка скуповує акції, *ріелтер* – агент із продажу нерухомості, *типстер* – особа, що надає секретну інформацію про біржові операції, *цедент* – кредитор, який надає свої права іншій особі і т. ін.

З фондовим ринком та банківською системою пов'язані назви: *індент* – спеціальний агент, який здійснює прибуткову угоду; *камбіст* – особа, пов'язана з купівлею-продажем іноземної валюти; *контрріелтер* – особа, що робить частковий внесок, кредитний аналітик, працівник, який визначає кредитоздатність осіб, їхній фінансовий стан; *принципал* – довірча особа, довіритель; *реєстратор* – особа, що засвідчує справжність цінних паперів; *ремітент* – отримувач грошового переказу; *реципієнт* – отримувач чогонебудь; *скальпер* – учасник фондового ринку, який підвищує або знижує ціни, згідно з клієнтом; *субандеррайтер* – вторинний гарант нового займу; *ф'ючерсний комісійний брокер* – особа, що займається прийняттям і виконанням замовлень на купівлю-продаж товару з відстроченим постачанням відповідно з правилами конкретного ринку; *хеджер* – особа, яка уникає брати на себе прийняття серйозних рішень.

Характеристика людини, або антропологічний аспект, набуває цінності у зв'язку з вивченням картини світу, бо увіразнює специфіку людини та її буття, взаємовідносини людини й довкілля, умови існування в цьому світі.

Запозичена лексика, як правило, пов'язана з певною частиною МКС, а саме з назвами явищ різних видів суспільної й трудової діяльності людини.

Щодо назв людини за природними ознаками, то в українській мові це стала група слів, що виникла вже на ранньому етапі розвитку суспільства, щоб визначити місце кожної людини в сім'ї. Слова цієї групи пов'язані міцними парадигматичними зв'язками, які перешкоджають проникненню запозичених слів. В українській мові існують тільки французькі запозичення на позначення родинних відносин: *кузен-кузина*, назви осіб за кольором волосся (*блондин, брюнет, шатен*), статевидами (*дофін-дофіна*) й расовими ознаками (*креол, метис*). Невелика кількість пояснюється тим, що ця система назв складається в українській мові на ранніх етапах її розвитку питомих мовних одиниць. Найбільша кількість запозичених назв осіб належить до групи «Людина як суспільна істота», оскільки згадана сфера є найбільш мобільною, змінною. Саме в соціально-трудої сфері відбувається активне співробітництво народів. Ця група охоплює назви чинів, титулів, суспільно-економічних формацій, суспільно-політичних подій, назви представників політичних партій, рухів, течій, напрямків. Деяка кількість слів є застарілими, наприклад, *есквайр*.

Назви осіб, що увійшли в українську мову з романських та германських мов, являють собою складну систему, у якій можна виділити кілька підгруп за сферами і видами діяльності. Взаємодіючи з відповідними українськими назвами, вони залишаються здебільшого на периферії як концептуальної, так і мовної картини світу.

Матеріали статті можуть бути корисними й мати перспективу з погляду на людину в мовній та концептуальній картинах світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови: монографія. Харків, 2011. 304 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2001. 208 с.
3. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. М.: Наука, 1988. 213 с.
4. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. М.: Просвещение, 1964. 244 с.
5. Уфимцева А. А. Лексическое значение: принципы семиологического описания лексики. М.: Наука, 1986. 240 с.
6. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. М.: Наука, 1981. 328 с.
7. Laroche I. La représentation de la réalité. *Folia linguistica*. 1973. P.177-178. Т. VI. №1–2.

Сімонок Валентина Петрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов № 1, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

tel.: +380509181181

E-mail: kafedra.foreign1@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3664-9218>

Simonok Valentyna Petrivna – Doctor of Philology, Professor, Head of the Foreign Languages Department № 1, Yaroslav Mudryi National Law University. Pushkinska Str., 77, Kharkiv, 61024, Ukraine.